Serdar Kaya

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ve Dini Hassasiyetler

Charlie Hebdo ve Hz. Muhammed Karikatürleri

Liber

de eden yorumcular, ilgili gizli planların İslam dinini ve Müslümanları hedef aldığı kanaatindeydiler.

İlgili yorumların gerçeklik payı var mı? Batı gerçekten de İslam düşmanı mı? Batı ülkeleri gerçekten de İslam'ı hedef alan gizli planlar yapıyorlar mı? Yoksa bu gibi iddialar, Batıyı bilmemenin, tanımamanın, ve belki Batıya öfke, eziklik ve imrenme gibi bir dizi karmaşık duyguyla yaklaşmanın bir sonucu mu?

11. Batı, Müslümanlara Düşman mı?

"Bir insanın ne gördüğü hem neye baktığına,
hem de görsel ve kavramsal tecrübelerinin ona ne
görmeyi öğrettiğine bağlıdır."
Thomas Kuhn (Bilimsel Devrimlerin Yapısı)

1900'lü yılların başlarında Batı Avrupa'da[50] belirgin bir Müslüman varlığı yoktu. 1950'ler ve sonrasında yaşanan bir dizi göçmen akını, kıtanın demografisini büyük ölçüde değiştirdi. Bugün itibariyle Batı Avrupa'da takriben 18 milyon Müslüman yaşıyor -ki bu, toplam nüfusun %4'ten fazlası demek. Ülke bazında, %0,3'ten %7,5'e kadar uzanan geniş bir aralık var. Şehir bazında ise, Müslüman nüfus oranı %20'nin üzerine çıkabiliyor.

Müslüman göçmenler, Avrupa'ya gelirken kültür ve inançlarını da beraberlerinde getirdiler. İslami pratik ve gelenekler giderek daha fazla günlük hayatın bir parçası oldu. Bu kültürel pratik-

50. Buradaki "Batı Avrupa" ifadesinden kasıt, coğrafi değil. Kast edilen, komünist geçmişe sahip olmayan ve çoğu Avrupa kıtasının batı kısmında yer alan ülkeler.

lerin entegrasyonu konusunda Batı Avrupa devletleri farklı politikalar ürettiler. Bu politikalar pek çok yönüyle halen idealden epey uzak olsa da Müslümanların eşitliğinin temini adına özellikle 1980'lerden bu yana büyük mesafeler alındı.

Batıya yönelik sömürgecilik, İslamofobi ve ayrımcılık eksenli eleştiriler yıllardır gündemden düşmediği için bu noktada belki belirtmek gerekli: Batı Avrupa ülkelerinin Müslümanlara yönelik politikaları, Türkiye'de (ya da diğer Müslüman çoğunluklu ülkelerde) gayrimüslimlere yönelik politikalardan daha dışlayıcı değil. Aksine, aradaki fark belirgin derecede Avrupa lehine.

Camiler

Batı Avrupa'nın çoğu şehrinde cami açmak, Türkiye'de kilise açmaktan daha zor değil. Özellikle minareli camiler konusunda pek çok yerel yönetimin epey isteksiz davrandığı doğru. Ancak, Avusturya'nın iki eyaleti ve İsviçre dışında, Avrupa'da genel bir minare yasağı yok. Batı Avrupa'daki Müslümanların takriben yarısının yaşadığı Almanya, Britanya ve Fransa'da toplamda 5000'den fazla cami var.[51]

Eğitim

Pek çok Batı Avrupa ülkesi, devlet okullarındaki din derslerinin Müslüman öğrencilere de hitap etmesini temin edecek adımlar attı. Bu konudaki uygulamalar ülkeden ülkeye değişiyor. Temelde dört farklı politika izlendiği söylenebilir.

---

51. 2010 itibariyle, Almanya'da ~2600, Britanya'da ~1175 ve Fransa'da ~2100 cami bulunuyordu. Avrupa'daki camiler konusunda detaylı bilgi için, bkz.: Allievi, Stefano (ed.). 2010. *Mosques in Europe: Why a Solution Has Become a Problem.* London: Alliance.

Birinci politika, normatif bir içeriğe sahip olan ve Hristiyanlığı merkeze alan din derslerinin formatını değiştirerek, İslam'a ve diğer dinlere de yer veren, daha kuşatıcı ve objektif bir din dersi formatı ortaya çıkarma yoluna gitmek. Britanya[52] ve İsveç'in[53] tercihi bu yönde.

İkinci politika, Müslüman öğrenciler için İslam dinini merkeze alan müstakil bir ders sunmak. Finlandiya, bu başlık altında incelenebilecek bir ülke. Hatta, herhangi bir Finlandiya şehrinde sadece üç öğrencinin talepte bulunması dahi, Müslüman öğrenciler için İslam dersi açılması için kanunen yeterli.[54]

Üçüncü politika, dini/normatif ve seküler/objektif formatta iki din dersi sunmak ve öğrencileri bu ikisinden herhangi birini seçmekte özgür bırakmak. Lüksemburg'un eğitim politikası bu yönde.[55]

Dördüncü politika ise, din derslerini devlet okullarından kaldırmak ve (dini olan ya da olmayan) özel okulların sahasına terk etmek. Fransa, bu konudaki en belirgin (ve belki de tek) örnek.[56]

---

52. Hussain, Dilwar. 2014. "United Kingdom." *Yearbook of Muslims in Europe*, Volume 6, içinde ed. Jørgen Schøler Nielsen, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Egdūnas Račius. Leiden, The Netherlands: Brill. pp. 635-648.
53. Larsson, Göran. 2014. "Sweden." *Yearbook of Muslims in Europe,* Volume 6, içinde ed. Jørgen Schøler Nielsen, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Egdūnas Račius. Leiden, The Netherlands: Brill. pp. 570-581.
54. Pauha, Teemu; Tuomas Martikainen. 2014. "Finland." *Yearbook of Muslims in Europe*, Volume 6, içinde ed. Jørgen Schøler Nielsen, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Egdūnas Račius. Leiden, The Netherlands: Brill. pp. 218-228.
55. Besch, Sylvain. 2014. "Luxembourg." *Yearbook of Muslims in Europe,* Volume 6, içinde ed. Jørgen Schøler Nielsen, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Egdūnas Račius. Leiden, The Netherlands: Brill. pp. 388-397.
56. Frégosi, Franck. 2014. "France." *Yearbook of Muslims in Europe,* Volume 6, içinde ed. Jørgen Schøler Nielsen, Samim Akgönül, Ahmet Alibašić, Egdūnas

Bu dört politika, nitelik itibariyle birbirinden son derece farklı. Ancak, bütün bu farklılıklara rağmen, hepsinin ortak bir noktası var: Öğrencilerin farklı inançlara mensup oldukları gerçeğini dikkate almak ve "Burası Hristiyan memleketidir" diyerek herkesi tek bir kalıba sokmaya çalışmak yerine kuşatıcı olma kaygısıyla öğrenciler aralarındaki eşitliği temin etmeye gayret göstermek.[57]

İmamlar

Avrupa ülkelerinde, din adamları hastaneleri, hapishaneleri, kışlaları düzenli olarak ziyaret ediyorlar. Kadrolu olarak din adamı istihdam eden kuruluşlar da var. Avrupa ülkelerindeki pek çok kurum, Müslümanların dini taleplerine cevap verebilmek için imamlara da kapılarını açıyor. Bu kurumlar arasında, imamları kadrolu olarak çalıştıran ve maaşlarını ödeyenler de var.

Başörtüsü

Avrupa'da başörtüsü yasakları kuraldan ziyade istisna durumunda.[58] Avrupa'da ülke çapında başörtüsü yasağı bulunan Fransa dışında bir ülke yok. Yerel seviyede, Almanya'daki gibi eyalet ve Belçika'daki gibi okul bazında kimi yasaklar bulunsa da bunlar Avrupa geneli içinde istisnai derecede. Kaldı ki, bu yasaklar (Fransa'daki dahil) sadece ilk ve orta dereceli okulları (yani ye-

---

Račius. Leiden, The Netherlands: Brill. pp. 229-243.

57. Avrupa'nın pek çok ülkesinde, Müslüman vakıflarca açılmış özel okullar da var. Kimi devletler, kilise okullarına olduğu gibi, bu okullara da mali destek veriyor. Danimarka ve Hollanda bu konudaki en belirgin örnekler arasında.

58. Avrupa'da başörtüsüne karşı yasaktan ziyade önyargı var. Bu önyargı ise, İslam düşmanlığından değil, geleneksel pratiklerin kadınların özgürlüklerini kısıtladığı düşüncesinden ileri geliyor.

tişkin olmayan öğrencileri) kapsıyor. Üniversitelerde ise, bugüne dek hiçbir Avrupa ülkesinde başörtüsü yasağı uygulanmadı. Dahası, hizmet alan-hizmet veren ayrımı yapan Almanya gibi ülkeler haricinde, başörtülü öğretmenler için de herhangi bir yasak yok. Bu özgürlüğün fiiliyata yansıması da çok nadir değil.[59] Türkiye başörtüsü konusuna yıllardır kendi gündeminin penceresinden baktığı için, bu nüanslar halen yeterince bilinmiyor. Zira, Avrupa'da bugün başörtüsü özgürlüğü, sadece öğrenciler değil, (öğretmenler, polisler ve yargıçlar başta olmak üzere) devlet memurları için de konuşuluyor. Ve gidişata bakılırsa, bunca olumsuzluğa rağmen, kısa ve orta vadede (muhtemelen yargı haricinde) hemen her alanda daha fazla başörtülü devlet memuru göreceğiz.

Mezarlıklar

Batı Avrupa'daki göçmen Müslümanlar, eskiden beri ölülerini memleketlerine gönderme eğiliminde oldular. Ancak, Avrupa'nın hemen her bölgesinde açılmakta olan Müslüman mezarlıklarıyla birlikte, bu eğilim artık zayıflıyor. Bazı Avrupa ülkelerinin mezarlıklar konusunda kendi yerleşik normlarını esnetmeye başlamış olmaları da bu noktada önemli. Örneğin, Belçika ve Fransa gibi ülkelerin kültürleri, mezarlıkların nötr olmasına büyük önem atfediyor. Yine de bu ülkeler (başlangıçta direniş gösterseler de) zaman içinde Müslümanlara bir dizi istisnai ayrıcalık tanıdılar. Diğer bazı ülkeler, tabutsuz definlere de onay verdi. Hollanda ise, bütün bunlara ek olarak, Müslümanların 24 saat içinde defnedilmelerini de mümkün kılacak politika değişikliklerine gitti.[60]

59. Son yıllarda yeniden İslam'a karşı mesafeli tavrıyla gündeme gelen Avusturya'da dahi başörtülü öğretmenler var.

60. Avrupa'da artık sadece camilerde değil, kimi hastanelerde dahi gasilhanelerin bulunuyor olması da bu noktada önemli.

Helal et

Avrupalılar, hayvanları bayıltmadan öldürmeyi acımasızca buluyorlar. Bu konudaki düzenlemeler, Müslümanlarla çok fazla ilgisi olmayan ve zaten büyük ölçüde Müslümanların Avrupa'ya gelişinden çok önce başlamış olan bir sürecin sonucu. Örneğin, bir hayvanı bayıltmadan öldürmek İsveç'te 1937'den beri yasak. Bu uygulama, İslami hükümlere ters değil. Ancak elektroşokla yapılan bayıltma işlemi, kimi zaman hayvanların ölümüne neden olabildiği için, Müslümanlar bu uygulamaya şüpheyle yaklaşıyorlar. Bu nedenle, çoğu Batı Avrupa ülkesi bayıltılmadan yapılan kesimler için Müslümanlara ve yahudilere istisna tanıyor. Bu konuda esneklik göstermeyen sadece dört ülke var: Danimarka, İsviçre, Lüksemburg ve Norveç. Ancak bu ülkelerde dahi, kategorik bir yasak olduğunu söylemek zor. Örneğin, Norveç'te, Müslümanlar ile mezbaha yöneticileri arasında bir dizi görüşme gerçekleşti ve elektroşokun ölüme neden olmamasını temin adına yollar arandı. Ayrıca, bugüne dek hiçbir ülke helal et ithalini yasaklamadı. Avrupa'nın içinden ya da dışından helal et temin etmek zor değil. Bu konunun bir diğer yönü ise, (özellikle kamu kuruluşlarında) helal yiyecek seçeneklerine yer vermenin giderek yaygınlaşması. Avrupa'daki pek çok hapishanede Müslüman mahkumlar için özel yemekler çıkıyor. Hatta, Hollanda'daki kimi hapishanelerde verilen yemeklerde artık sadece helal et kullanılıyor.

* * *

Bütün bunlar, İslam dini ve Müslümanlar konusunda Avrupa'da bütün işlerin yolunda olduğu anlamına gelmiyor.[61] Müslüman-

61. Batı Avrupa ülkelerini bu altı alanda karşılaştıran detaylı bir çalışma için bkz. Kaya, Serdar. 2017. "State Policies towards Islam in Twenty Countries in

ların (başlıcalarını yukarıda listelediğim) sorunları halen pek çok yerde yeterince çözüme kavuşturulmuş değil.[62] Zira, sorunların giderilmesi adına gerekli olan tavır değişiklikleri ve düzenlemeler, ne yazık ki her yerde ve her alanda aynı hızda gerçekleşmiyor.[63] Ancak yukarıdaki tablonun bir İslamofobi tablosu olmadığı muhakkak. Dolayısıyla, İslamofobiden söz ederken bireysel ve kurumsal bazda konuşmak, örneğin milliyetçi politikacılara ya da göçmen karşıtı aşırı-sağ partilere atıfta bulunmak gerekli. "Batı" gibi ifadeler kullanarak, sadece Avrupa'da 50'den fazla ülkeyi, onlarca lisanı ve farklı sosyoeonomik statülerdeki 700 milyondan fazla insanı tek bir kalıba sokmaya kalkmak ise, özellikle problemli. Zira, İslamofobi her ne kadar yaygın olsa da Avrupa'da İslam'a yönelik algılardan sadece biri. Bir başka deyişle, Avrupa sadece İslamofoblardan ibaret bir yer değil. Avrupa'daki İslam karşıtı yürüyüşleri Müslümanlara destek yürüyüşlerinin takip etmesi ya da Avrupa'nın farklı yerlerinde saldırıya uğrayan camilere hemen ertesi gün mahalle halkının destek ziyaretinde bulunması gibi örnekler bu çeşitliliği dışa vuruyor.

Oksidentalist ve Oryantalist dünyalar, bu farklı renklere karşı

Western Europe: The Accommodation of Islam Index." *Muslim World Journal of Human Rights* 14 (1). İlgili çalışmanın ortaya çıkardığı endeks değerleri için bkz. http://serdarkaya.com/data.php

62. Spesifik olarak Fransa'daki Müslümanların sorunlarını ele alan güncel bir çalışma için, bkz.: Fredette, Jennifer. 2014. *Constructing Muslims in France: Discourse, Public Identity, and the Politics of Citizenship*. Philadelphia: Temple University Press. İlgili kitap hakkında bir değerlendirme için, bkz.: Kaya, Serdar. 2015. "Constructing Muslims in France: Discourse, Public Identity, and the Politics of Citizenship (by Jennifer Fredette)" *Ethnic and Racial Studies* 38(13): 2444-2446.

63. Avrupa devletlerinin Müslümanlara yönelik politikaları hakkında daha geniş bilgi için, bkz.: Scharbrodt, Oliver; Samim Akgönül; Ahmet Alibašić; Jørgen S. Nielsen; Egdūnas Račius. 2015. *Yearbook of Muslims in Europe*, Volume 7. Leiden, The Netherlands: Brill.

büyük ölçüde körler.[64] Halbuki, ayrıştırmalar yapabilmek, bu noktada belki de en önemli gereklilik. Batı (ve daha dar manada Avrupa) içindeki farklı renkleri görmek ve daha spesifik olarak da Fransa içindeki farklı siyasi perspektiflerin farkına varmak, aktörleri ve pozisyonlarını doğru anlamlandırabilme adına kritik öneme sahip. *Charlie Hebdo*'yu İslam düşmanı zannetmek ve dergiyi tamamen zıt kutuplarda olduğu Geert Wilders ve Marine Le Pen gibi siyasetçilerle aynı kampta addetmek, aslında bu ayrıştırmaları yapamıyor olmanın bir sonucu.[65]

64. Oryantalizm, Batılıların doğu toplumlarına ve özellikle de Orta Doğu ve İslam dünyasına yönelik genelleyici ve dolayısıyla da indirgeyici algılarına atıfta bulunan bir ifade. Oryantalizm, ilgili toplumları, geleneksel, kendi kendini yönetebilmekten aciz, sistemsiz ve düzensiz, bu toplumların insanlarını ise, güvenilmez, kurnaz ve bazen de kötücül olarak nitelendiriyor. Bu bakış, Batının ilerlerken, diğer toplumların döngüsel bir hayata hapsolmuş oldukları düşüncesini de beraberinde getiriyor. Bu toplumlara dair fantastik ve hatta pornotopik tasvirler de, Oryantalist anlatı ve algıların yaygın öğeleri arasında. Oryantalist algılara yöneltilen eleştirilerin merkezinde, gerçekliğe karşılık gelmiyor olmaları ve Doğu toplumları hakkında olumsuz imgeler üreterek gerek tarihi gerekse güncel haksızlıkları gerekçelendiriyor olmaları var. Oksidentalizm ise, Orta Doğu ve İslam dünyasındaki genelleyici Batı algısına atıfta bulunuyor. Oksidentalizmin merkezinde, kendini dünyanın geri kalanından üstün gören, ahlaken tefessüh etmiş, başkalarını sömüren, zengin ve başka insanların sefaletini umursamayan bir Batı ve Batılı algısı var. Oryantalizm ve Oksidentalizm konusunda, bkz.: (1) Said, Edward. *Orientalism*. New York: Vintage; (2) Buruma, Ian; Avishai Margalit. 2005. *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies*. New York: Penguin.

65. 7 Ocak 2015 tarihli *Charlie Hebdo* saldırısının ardından Avrupa aşırı-sağından Geert Wilders ve Marine Le Pen de *Charlie Hebdo*'ya destek verdiler. Ancak derginin hayatta kalan yazar ve karikatüristleri bu desteğe olumlu yaklaşmayarak onlarla aralarındaki mesafeyi korudular.

İfade Özgürlüğü ve Dini Hassasiyetler

Bu kitap, ifade özgürlüğü ve dini hassasiyetlerin karşı karşıya geldiği durumlara yönelik bir inceleme sunuyor. Kitabın ilk bölümü, ifade özgürlüğünü ortaya çıkaran liberal düşünce geleneğini ve bu geleneğin zihni ve tarihi arka planını ele alıyor. Liberalizm eleştirilerine de değinen bu bölüm, laiklik, inançlara saygı ve çokkültürlülük gibi konular etrafında yaşanan tartışmaların bugün geldiği noktaya dair genel bir çerçeve çiziyor.

İkinci bölüm, İslam-Batı ilişkilerini ele alıyor ve İslam dünyasında (ve özellikle Türkiye'de) Batı hakkındaki değerlendirmelerin sıklıkla komplo teorileriyle şekillendiğini vurguluyor. Charlie Hebdo ve karikatürlere yönelik tartışmaların da benzeri bir niteliğe sahip olduğunu çeşitli örneklerle izah eden bölüm, daha makul bir tartışma kültürü ortaya çıkarabilme adına gerekli olan bir dizi prensip sunuyor.

Üçüncü bölüm, 2005 Danimarka karikatür krizi ile 2015 Charlie Hebdo saldırısı arasındaki süreçte (ve yeri geldikçe, bu sürecin öncesinde ve sonrasında) yayınlanan bir dizi karikatürün içeriğini analiz ediyor. Bu içerik analizinin ardından gelen genel bir değerlendirme ile kitap sona eriyor.

Serdar Kaya

www.liberplus.com.tr

9 786058 332478 18 ₺

ISBN: 978-605-83324-7-8

Liber+